

МОНГОЛ УЛС: АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТАЙЛАН

2014 (2013 оны статистик мэдээлэл ашиглав)

www.aimagindex.mn



DDC
338.9
A-366

АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТАЙЛАН

УЛААНБААТАР ХОТ
2015

ЭДИЙН ЗАСГИЙН БОДЛОГО, ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН СУДАЛГААНЫ ТӨВ

Сан бизнес центр 9-р давхар,
Ерөнхий сайд Амарын гудамж 29,
Сүхбаатар дүүрэг,
Улаанбаатар хот,
Монгол Улс

Утас: 976-11-321927
Факс: 976-11-321926

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлангийн цахим хуудас: www.aimagindex.mn
Цахим шуудан: info@ecrc.mn
Цахим хуудас: www.ecrc.mn
Фейсбүүк хуудас: <https://www.facebook.com/ecrcmn>
Твиттер хуудас: <https://twitter.com/ursulduhchadvar>

ISBN 978-99973-63-49-7

© Зохиогчийн эрх хуулиар хамгаалагдсан. Бүтээлийг зөвшөөрөлгүйгээр бүтнээр болон хэсэгчлэн хувилах, нийтлэх, ямар нэг хадгалах системд оруулахыг хориглоно.

ӨМНӨХ ҮГ



Монгол Улс хөдөө аж ахуйн гаралтай түүхий эд, ашигт малтмалын нөөцөөрөө дэлхийд тэргүүлэх хэмжээний арвин баялагтай, хангай, говь, тал хээр хосолсон өргөн уудам нутаг дэвсгэртэй орон билээ. Бид эх орныхоо дөрвөн зүг, найман зовхист буй нөөц баялгийг алсын хараатай, зүй зохистой хэлбэрээр ашиглаж гэмээнэ өрсөлдөх чадвараа сайжруулан хөгжил дэвшилд хүрэх бололцоо бүрдэнэ.

Сүүлийн жилүүдэд Монгол Улсын эдийн засаг хурдацтай өссөн хэдий ч хүн амын амьжиргааны түвшин тэр хэрээр сайжрахгүй хот, хөдөөгийн ялгаа мэдэгдэхүйц хэмжээнд оршсоор байна. Иргэн бүр хот хөдөөгийн алинд амьдарч буйгаас үл хамааран ая тухтай оршин сууж, амьжиргааны түвшин сайтай байх нь өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх нэгэн чухал хэмжүүр юм.

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвөөс 21 аймгийн өрсөлдөх чадварыг харьцуулан судалсан “Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан”-г гаргадаг болсоор гурван жил өнгөрлөө. Жил тутмын энэхүү судалгааны тайлангаас аймаг бүрийн давуу болон сул талыг харьцуулж болохын зэрэгцээ хамгийн ахицтай яваа үзүүлэлтүүдэд тулгуурлан өрсөлдөх чадварын дархлаагаа нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн хөгжлийн стратеги боловсруулан ашиглах боломжтой.

Аймгууд харилцан туршлагаа хуваалцаж, хөрш зэргэлдээ аймгууд нийтлэг асуудлаа ярилцан шийдвэрлэх арга замыг эрэлхийлдэг болсон нь сайшаалтай. Судалгааны төвөөс санаачлан зохион байгуулсан “Аймгуудын өрсөлдөх чадварын анхдугаар чуулган”-ы үеэр 21 аймгийн удирдлага хүрэлцэн ирж бүсчилсэн хэлэлцүүлэг хийсэн нь үүний нэг илрэл юм.

Улс орноо нэгдмэл аргаар хөгжүүлэх эрхэм зорилго дэвшүүлэн үр бүтээлтэй хамтран ажиллаж, орон нутаг дундаа аж ахуйгаа хоршихын зэрэгцээ дэд бүтцийн сүлжээнд тулгуурлан аймгуудын бие даасан байдлыг сайжруулах, эдийн засаг, нийгмийн тэнцвэрт хөгжлийг хангах, улмаар үндэсний эдийн засаг, нийгмийн дэвшлийг түргэтгэх таатай орчин бүрдүүлэх боломж дүүрэн байгааг тэмдэглэе.

Түүнчлэн, энэ жилээс эхлэн аймгуудын өрсөлдөх чадварын тусгайлсан цахим хуудсыг гарган судалгааны үр дүнг олон нийтэд илүү хүртээмжтэй болгож буйг тэмдэглүүштэй. Энэхүү цахим хуудаснаас 2012 оноос хойш гаргасан судалгааны бүхий л үр дүнг харьцуулан харах боломж бүрдлээ.

Та бүхний ажилд энэхүү судалгааны тайлан болон цахим хуудас нэн чухал гарын авлага, хөтөч болно гэдэгт итгэлтэй байна.



Пунцагийн Цагаан

Удирдах Зөвлөлийн Тэргүүн

СУДАЛГААНЫ БАГ

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв

Удирдах зөвлөлийн тэргүүн П.Цагаан

Захирал Б.Лакшми

Менежер И.Одончимэг

Судлаач Ч.Ганбат

Судлаач Э.Тунгалаг

Судлаач Т.Билэгсайхан

Судлаач Х.Есөнчулуу

Судлаач Х.Отгон-Эрдэнэ

Судлаач Г.Оргилмаа

www.ecrc.mn

ТАЛАРХАЛ



Эрхэм Танд энэ өдрийн амар амгаланг айлтгая!

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан ийнхүү гурав дахь жилдээ гарлаа. Орон нутгийн хөгжлийн чиг хандлага бүсчилсэн хэлбэртэй болж урт хугацаанд үр ашигтай ажиллах таатай орчин бүрэлдэх боломж ажиглагдаж байгаад таатай байна. Цаашлаад бид судалгааны үр дүнгээ олон нийтэд илүү хүргэх тал дээр анхааран ажиллаж байна.

Судалгааны ажилд чухал туслалцаа үзүүлдэг дэмжигч, хамтарч ажилладаг байгууллагууд илүү өргөжин хүрээгээ тэлж биднийг сонгож байгаад талархал илэрхийлье. Энэхүү судалгааны тайланг бүх талаар дэмжин ажилласан Азийн санд тусгайлан талархал илэрхийлж байна. Үүний зэрэгцээ 2014 онд аймгуудын чуулганыг хамтран зохион байгуулсан Конрад Аденауэрын сангийн хамт олон, 21 аймгийн удирдлагуудад болон Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим, түүний орон нутаг дахь салбар танхимуудын баг хамт олонд болон нийт судалгаанд оролцогч нарт талархаж байна.

Дэмжигч байгууллага, судалгааны тайлан хэрэглэгч та бүхэнд ажил, хөдөлмөрийн амжилт хүсье.

B. Lakschmi

Боожоогийн Лакшми

Ерөнхий захирал

ДЭМЖИГЧ БАЙГУУЛЛАГУУД



Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
МҮХАҮТ-ын орон нутаг дахь салбар танхимууд



The Asia Foundation

Азийн Сан

СТАТИСТИК МЭДЭЭЛЛИЙН ЭХ СУРВАЛЖ



Үндэсний статистикийн хороо



Монголбанк

ГАРЧИГ

Товчилсон нэрсийн жагсаалт	9
ХӨГЖЛИЙГ ХҮН БҮРТ	10
СУДАЛГААНЫ ЗАРЧИМ, АРГАЧЛАЛ.....	13
АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ҮНЭЛГЭЭ.....	19
Өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлс	20
Өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээ 2014.....	21
Өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ	27
АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ.....	31
СТАТИСТИК ХҮСНЭГТҮҮД.....	117
1 Эдийн засгийн тамир тэнхээ.....	119
2 Засаглалын үр ашиг.....	131
3 Бизнесийн үр ашиг	141
4 Дэд бүтэц.....	153
БАЙГАЛЬ ОРЧНЫ ЭМЗЭГ БАЙДЛЫН ОЛОН ХУВЬСАГЧТАЙ	
ХЭМЖҮҮР	175
ХАВСРАЛТ	185
Өрсөлдөх чадвар судлалын тухай ерөнхий ойлголт.....	186
Мэдээллийн эх сурвалж, тайлбар	188

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын төлөв байдал

АРХАНГАЙ	32
БАЯН-ӨЛГИЙ	36
БАЯНХОНГОР	40
БУЛГАН	44
ГОВЬ-АЛТАЙ	48
ГОВЬСҮМБЭР	52
ДАРХАН-УУЛ	56
ДОРНОГОВЬ	60
ДОРНОД	64
ДҮНДГОВЬ	68
ЗАВХАН	72
ОРХОН	76
ӨВӨРХАНГАЙ	80
ӨМНӨГОВЬ	84
СҮХБААТАР	88
СЭЛЭНГЭ	92
ТӨВ	96
УВС	100
ХОВД	104
ХӨВСГӨЛ	108
ХЭНТИЙ	112

Товчилсон нэрсийн жагсаалт

ААН	Аж ахуйн нэгж
БОНХАЖЯ	Байгаль орчин, ногоон хөгжил, аялал жуулчлалын яам
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ДЦС	Дулааны цахилгаан станц
ЖДҮ	Жижиг, дунд үйлдвэр
МАН	Мал аж ахуй
МБ	Монголбанк
МҮХАҮТ	Монголын үндэсний худалдаа аж үйлдвэрийн танхим
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ЭЗБӨЧСТ	Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төв

ХӨГЖЛИЙГ ХҮН БҮРТ

Саахалт айлын санаа нэг

Аливаа улс орны хувьд хүртээмжтэй тэгш өсөлтийг нэмэгдүүлэх замаар иргэдийнхээ ая тухтай амьдрах орчинг бүрдүүлэн өрсөлдөх чадвараа сайжруулах нь чухал билээ. Монгол Улсын иргэн бүрт хүрч буй төрийн бүхий л үйлчилгээ, эмнэлэг, цэцэрлэг, сургуулийн хүртээмж, бараа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний үнийн түвшин, нийгмийн идэвхи санаачилга зэрэг нь тухайн иргэн хот хөдөөгийн алинд амьдран сууж буйгаас үл хамааран ойролцоо түвшинд байж хэмээнэ энэхүү зорилгод дөхөж байна гэж ойлгож болох юм.

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвөөс аймгуудын өрсөлдөх чадварыг судалсаар гурван жил болжээ. Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг ийнхүү жил бүр тодорхойлох нь аймаг бүрийн онцлог, боломж болон тулгарч буй сорилт, бэрхшээлүүдийг харьцуулан судлахын зэрэгцээ цаашид яг аль үзүүлэлт дээр илүү анхаарах хэрэгтэйг тольдох боломж олгодог.

Тайлангийн үр дүнгээс харвал Орхон аймаг өрсөлдөх чадвар хамгийн сайн хэвээр байна. Удаах байруудад Өмнөговь, Дархан-Уул, Сүхбаатар аймгууд эрэмбэлэгджээ. Түүнчлэн зарим аймгуудын өрсөлдөх чадвар сайжирсан эсвэл ухарсан зэрэг мэдэгдэхүйц өөрчлөлтүүд гарсан нь харагдаж байна. Өөрөөр хэлбэл өрсөлдөх чадвар хамгийн сайн болон сул аймгуудын хоорондын ялгаа харьцангуй ихэссэн байна.

Судалгааны үр дүнгээс өрсөлдөх чадварын үзүүлэлт тус бүрээр харвал:

Эдийн засгийн тамир тэнхээ: Уг үзүүлэлтээр Орхон аймаг тэргүүлсэн хэвээр байна. Харин хамгийн сүүлийн байранд Дундговь аймаг эрэмбэлэгджээ. Орхон аймгийн эдийн засгийн түвшинг 100 оноотой гэж үзвэл Дундговь аймаг 31 оноотой байна. Орхон аймагт үйлдвэр, үйлчилгээ харьцангуй сайн хөгжсөн байдаг нь энэхүү үзүүлэлтийн дагуу нэгдүгээрт эрэмбэлэгдэхэд нөлөөлжээ. “Аймгийн эдийн засаг өмнөх нэг жилтэй харьцуулахад хөгжиж байна уу?” гэсэн санал асуулгын дүнг харахад Дундговь аймаг 20-р байранд орсон байна.

Засаглалын үр ашиг: Харин засаглалын үр ашиг үзүүлэлтээр Сүхбаатар аймаг (100 оноогоор)

эхний байранд орж мөн л Дундговь аймаг (13 оноогоор) сүүл мушгижээ. “Нутгийн удирдлагын бодлого шийдвэр оновчтой, аймгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулж чаддаг бөгөөд шийдвэрүүд ил тод байдаг” гэсэн санал асуулгын дүнгээр Сүхбаатар аймаг болон Дундговь аймгуудын хооронд эрс ялгаа байгааг харж болохоор байна.

Бизнесийн үр ашиг: Энэ үзүүлэлтээр мөн Орхон аймаг тэргүүлж, Дундговь аймаг хамгийн сүүлд эрэмбэлэгджээ. “Аймагт хувиараа бизнес эрхлэх боломж их байдаг” санал асуулгын дүнгээс харахад тус хоёр аймаг ижил түвшинд байгаа хэдий ч бизнесийн хөрөнгө оруулалт, чадварлаг удирдах ажилтнууд, хөдөлмөрийн бүтээмж ихээхэн ялгаатай буйгаас ийм үр дүн гарчээ.

Дэд бүтэц: Дэд бүтэц үзүүлэлтээр мөн л Орхон аймаг тэргүүлсэн бол Өвөрхангай аймаг хамгийн сүүлийн байранд орсон. Дэд бүтэц гэдэгт зам тээвэр, мэдээлэл харилцаа холбоо, боловсрол, эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин зэрэг хүний ая тухтай амьдрах орчныг бүрдүүлэх олон үзүүлэлт багтаж байна.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хэмжихэд тоо баримт, статистик мэдээллийг ашиглахын зэрэгцээ аймаг бүрт бизнес эрхэлж буй удирдах ажилтнуудаас санал асуулга авах замаар тэдэнд бизнес эрхлэх, өргөжүүлэхэд саад болж буй голлох асуудлуудыг тодорхойлдог. Энэ жилийн судалгаанаас харахад орон нутаг тулгамдаж буй зарим нийтлэг асуудлууд байна. Үүнд:

1.Төрийн үйлчилгээний чанар хүртээмжийг сайжруулах, хүнд суртлыг арилгах

Орон нутагт бизнес эрхлэх орчинд төрийн оролцоо хэт их байгааг судалгаанд оролцогчид хэлж байв. Жишээ нь бизнес эрхлэхэд зайлшгүй шаардлагатай зөвшөөрлүүдийг авах үйл явц хэтэрхий удаан явагддаг, татварын дарамт их байдгийг дурджээ. Үүний зэрэгцээ аймгаас зарлаж буй тендер, бүтээн байгуулалтын ажилд орон нутгийн иргэд, АНН-үүдийг түлхүү оролцуулснаар аймгийн дотоодын үйлдвэрлэл бүтээн байгуулалтыг илүү сайн дэмжих боломжтой гэжээ.

2. Дэд бүтэц

Дэд бүтцийн үзүүлэлтээр ихэнх аймаг өрсөлдөх чадвар сул байгаа нь харагдаж байна. Хэдийгээр аймгууд Улаанбаатар хоттой засмал замаар холбогдох, сургууль цэцэрлэгийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх зэрэг олон ажлуудыг эхлүүлсэн нь өрсөлдөх чадварт эерэгээр нөлөөлж байгаа боловч эрүүл мэндийн салбарын үйлчилгээ, сургууль цэцэрлэгийн хүртээмжийг сайжруулах шаардлагатай хэвээр байна.

Үндсэн дэд бүтцийг сайжруулах чиглэлд 2014 онд дараах ажлууд хийгджээ. Үүнд:

Бүх аймгийг нийслэл хоттой хатуу хучилттай замаар холбох ажлын явц

Аймаг бүрийг нийслэл хоттой холбох авто замын сүлжээг бий болгох хүрээнд 2014 онд Хөвсгөл, Сүхбаатар, Өмнөговь аймгууд нийслэлтэй хатуу хучилттай замаар холбогдсон. Одоогийн байдлаар нийслэлтэй холбогдоогүй Завхан, Увс, Ховд, Баян-Өлгий, Дорнод, Говь-Алтай зэрэг 6 аймаг үлдээд байгаа бөгөөд тэдгээр аймгуудыг 2016 онд багтаан засмал замаар нийслэл хоттой холбох юм. Зам дагаж хөгжил ирдэг гэдэг, бүх аймгууд нийслэл хоттой засмал замаар холбогдвол худалдаа үйлчилгээ эрхлэх боломж, хүртээмж болон бараа бүтээгдэхүүний үнийн түвшин буурч иргэдийн амьжиргааны түвшинд мэдэгдэхүйц эерэгээр нөлөөлөх боломжтой.

Аймаг бүрт 1000 айлын орон сууц барих ажил

Төрийн орон сууцны корпорациас орон нутагт хэд хэдэн төсөл хэрэгжүүлж байна. Эдгээр ажлуудын нэг нь аймаг бүрт 1000 айлын орон сууц барихаар төлөвлөсөн төсөл юм. Энэ төслийн эхлэл болгон 11 аймагт орон сууц барих ажлыг эхлүүлсэн. Тухайлбал, Хэнтий, Архангай аймгууд 120 айлын орон сууц, Увс аймаг 35 айлын орон сууц барьж байна.

3. Бизнес эрхлэгчдийг дэмжих

2014 оны эцсийн байдлаар ДНБ-ны 80 орчим хувь, улсын төсвийн 40 орчим хувийг хувийн хэвшлийнхэн бүрдүүлж байна. Эндээс хувийн хэвшлийн бизнесийн байгууллагууд эдийн засагт томоохон байр суурь эзэлж байгаа нь харагдаж байна. 2013 оны эцсийн байдлаар бизнес регистрийн санд бүртгэлтэй 99603 аж ахуйн нэгжээс 54929 аж ахуйн нэгж идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж байгаа бөгөөд үүнээс 81.7% буюу 44854 аж ахуйн нэгж нь жижиг, дунд үйлдвэрийн салбарт хамаарч байна.

Эдгээрийн 38334 жижиг дунд үйлвэрлэгч нь 1-9 ажилчидтай бичил бизнес эрхэлдэг гэсэн статистик гарчээ. Тус салбарт 766910 хүн ажиллаж байгаа нь нийт хөдөлмөрийн зах зээлд дахь ажиллагсадын 69,6 хувийг эзэлж байна.¹ Энэ чиглэлээр буюу жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийг дэмжих зорилгоор Монгол Улсын Засгийн газрын 2014 оны 8 дугаар сарын 28-ны өдрийн 278 дугаар тогтоолоор “Жижиг, дунд үйлдвэрийг (2014-2016 онд) дэмжих хөтөлбөр”-ийг баталсан.

Аймаг бүрт тулгарч буй эдгээр нийтлэг асуудлуудаас гадна аймаг тус бүрт тулгамдаж буй асуудлуудыг судалгааны тайланд тусгасан.


Дараагийн алхам

Эдийн засгийн бодлого, өрсөлдөх чадварын судалгааны төвөөс “Аймгуудын өрсөлдөх чадварын анхдугаар чуулган” –ыг 2014 оны 10-р сард зохион байгуулсан билээ. Аймаг бүрийн ИТХ-ын дарга, Засаг дарга, ХАУТ-ын дарга нар оролцсон энэхүү чуулга уулзалтын зорилго нь өмнөх жилүүдэд хийсэн судалгааны үр дүнд тулгуурлан зөвлөмж гаргах, дараагийн алхамуудыг тодорхойлон хэлэлцэх байв.

Чуулганы үеэр бүсчилсэн хэлэлцүүлгүүдийг хийж оролцогчид бүсүүдийн хөгжлийн давуу болон сул талуудыг тодорхойлсон. Энэхүү хэлэлцүүлгийн үр дүнгээс харахад: Баруун бүсийн хувьд хөгжлийн тулгуур салбар нь Малын түүхий эд боловсруулах үйлдвэр, төвийн бүсийнх Бүх төрлийн хүнд хөнгөн үйлдвэрлэл, Говийн бүсийнх Уул уурхай боловсруулах үйлдвэр, зүүн бүсийнх Аялал жуулчлал, хангайн бүсийнх Хөдөө аж ахуй, аж үйлдвэрийн парк байж болохыг тодорхойлсон байна. Аймгууд дор бүрнээ хөгжлийн загвар боловсруулж, өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлэхээс гадна хөрш зэргэлдээ аймгууд өөрсдийн нийтлэг онцлогт тохируулан хамтдаа хөгжлийн хөтөлбөр боловсруулсан өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлэх нь цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгө хэмнэх боломжтой.

Ийнхүү судалгааны үр дүнг хэлэлцэх, орон нутгийн хөгжлийг дэмжих хэлэлцүүлгийг тогтмол хийж байх нь зүйтэй хэмээн хуралд оролцогчид санал гаргасны дагуу 2015 онд бүсчилсэн хэлэлцүүлгүүд хийхээр төлөвлөж байна.

¹ Эх сурвалж: Монгол Улсын Хөдөлмөрийн яам, Үндэсний статистикийн хороо



СУДАЛГААНЫ ЗАРЧИМ, АРГАЧЛАЛ

Судалгааны зорилго, ач холбогдол

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгааны зорилго нь Монгол Улсын 21 аймгийн хөгжлийн өнөөгийн түвшинг харьцуулан үнэлэх, аймгуудын өрсөлдөх чадварыг цогц байдлаар тодорхойлоход оршино. Судалгаагаар аймаг бүрийн хөгжлийн давуу ба сул талыг тодорхойлж, өрсөлдөх чадварын боломж, чадавхийг үнэлэн тогтвортой, урт хугацааны хөгжлийн бодлого боловсруулахад ашиглахуйц өргөн хүрээний мэдээллийн сан бүрдүүлнэ.

Бид Монгол Улсын аймгуудын өрсөлдөх чадвар, хөгжлийн түвшингийн талаар ярихдаа зөвхөн нэг хүнд ногдох ДНБ, ажилгүйдлийн түвшин гэх мэт эдийн засгийн ерөнхий статистик үзүүлэлтийг л ашигладаг. Эдгээр ерөнхий үзүүлэлт нь эдийн засгийн бодит байдлыг тэр бүр бүрэн илэрхийлж чаддаггүй. Харин уг судалгаа нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг илүү өргөн хүрээнд буюу эдийн засаг, засаглал, бизнес, дэд бүтцийн нийт 180 үзүүлэлтээр хэмжин, нэгдсэн байдлаар тодорхойлж байгаагаараа онцлог юм. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын индекс нь цаашид орон нутгийн өрсөлдөх чадварын ахиц, өөрчлөлтийг хянах боломж олгоно. Учир нь аймгуудын хөгжлийг үнэлэх энэхүү судалгаа нь тодорхой аргачлалын дагуу тогтмол буюу жил бүр боловсруулагдан гарах билээ.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулж, өрсөлдөх чадварын чиг хандлагыг тодорхойлохоос гадна тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварыг хойш татаж буй эсвэл дээшлүүлж буй үзүүлэлтүүдийг тогтоож, өрсөлдөх чадварын давуу, сул талыг үнэлэх боломж олгож буй нь энэхүү судалгааны давуу тал юм. Ингэснээр аль аймаг яагаад өрсөлдөх чадварын хувьд бусдаас сайн, эсвэл сул байгааг ойлгож мэдэх, тухайн аймаг давуу талаа хэрхэн ашиглаж болох, хөгжлийг хойш татаж буй сул талаа хэрхэн шийдвэрлэх шийдлийг олоход чухал эх үүсвэр болох юм.

Өрсөлдөх чадварын талаарх ойлголт нь харьцангуй шинэлэг бөгөөд бусдаас давуу байдлыг судлахаас илүүтэй тухайн улс, аймаг өөрийн нөөц боломжоо хэрхэн үр дүнтэй ашиглаж, өөрийн гэсэн өрсөлдөх чадварыг бий

болгож, амьдрах, бизнес эрхлэх таатай орчныг бүрдүүлж чадсан эсэхийг судалдаг. Тиймээс ч бид аливаа аймаг өөрийн өрсөлдөх чадварыг дэмжин хадгалах таатай орчныг бүрдүүлж чадсан эсэх, түүнийгээ тордон сайжруулж буй байдлыг дүгнэж, бусад аймагтай харьцуулан эрэмбэлсэн. Өөрөөр хэлбэл, тухайн аймаг өөрийн нөөц, боломж, онцлог давуу талаа зохистой удирдаж, аж ахуйн нэгжүүдээ бүтээмж өндөртэй ажиллах, ард иргэдээ чинээлэг хангалуун амьдрах боломжоор хангаж чадаж байна уу? гэдэгт энэхүү тайлан хариулт өгч байна.

Дашрамд дурдахад, уг судалгаа нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулан судалж буй тул өрсөлдөх чадвараараа тэргүүлсэн аймгуудыг өрсөлдөх чадвар сайтай гэж ойлгож болохгүй. Харин тэдгээр аймаг өрсөлдөх чадвараараа бусдаас харьцангуй илүү байгаа ч өөрийн өрсөлдөх чадварын сул үзүүлэлтүүдийг сайжруулах, давуу талаа ашиглан илүү хурдтай хөгжих хэрэгтэйг харуулна. Үүний адилаар өрсөлдөх чадвараар сүүл мушгисан аймгуудын хувьд ч тухайн аймгууд өрсөлдөх чадвар муутай гэхээс илүү бусад аймагтай харьцуулахад өрсөлдөх чадвараар сул байна хэмээн ойлгож, бусад аймгаас хэрхэн суралцах, өөрийн өрсөлдөх чадварыг ямар үзүүлэлтүүд хойш татаж буйг тодорхойлж, тэдгээрийг сайжруулахад анхаарах нь зүйтэй.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайлан нь бодлого боловсруулагчдын хувьд аймгуудын өнөөгийн хөгжлийн түвшин, нөхцөл байдлыг бодитоор харж, орон нутгийг хөгжүүлэхэд чиглэсэн илүү үр ашиг бүхий шийдвэр гаргахад тус болохуйц мэдээллийн эх үүсвэр, гарын авлага байх юм. Түүнчлэн аймгийн удирдлагууд өөрийн бодлого шийдвэрүүдийн хэрэгжилтийн үр дүнг үнэлэх, бусад аймагтай харьцуулах, туршлага судлах боломжтой болж буй. Мөн ажил хэрэгч хүмүүс бизнесийн болон хөрөнгө оруулалтын аливаа шийдвэр гаргахдаа орон нутгийн талаарх найдвартай бөгөөд цогц мэдээллийг энэхүү тайлангаас авч болох билээ.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хэмжих үзүүлэлтүүд

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг зөвхөн ДНБ-ий хэмжээ, ажилгүйдлийн түвшин төдийгөөр хэмжин харьцуулах боломжгүй. Учир нь тухайн аймгийн бизнесийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, иргэдийн амьжиргаанд эдийн засаг, улс төр, нийгмийн болон соёлын гэх мэт олон хүчин зүйл нөлөөлж байдаг.

Энэхүү судалгааны хүрээнд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг үнэлэн эрэмбэлэхдээ ЭЗБӨЧСТ-өөс Дэлхийн өрсөлдөх чадварын төвтэй хамтран гаргадаг Монгол Улсын өрсөлдөх чадварын тайлан судалгааны аргачлалын дагуу 4 бүлэг үзүүлэлтээр хэмжсэн ба аймгуудын онцлог шинжийг тусгах, илүү дэлгэрэнгүй харьцуулалт хийх үүднээс бүлэг доторх шалгуур үзүүлэлтүүдийг өөрчлөн тохируулсан болно.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ, Засаглалын үр ашиг, Бизнесийн үр ашиг, Дэд бүтэц гэсэн үндсэн 4 бүлэг, тэдгээрийг нарийвчлан үнэлэх тус бүр 4 дэд бүлэг буюу нийт 16 дэд бүлгийн хүрээнд аймгуудын өрсөлдөх чадварыг олон талаас нь тодотгон харуулах 178 шалгуур үзүүлэлт (энэ жилийн тайланд бага зэргийн өөрчлөлт орсон) ашиглалаа.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ бүлэгт тухайн аймгийн эдийн засгийн ерөнхий байдлыг макро эдийн засаг, эдийн засгийн салбаруудын хөгжил, хүн амын амьжиргааны түвшин, хөдөлмөр эрхлэлт гэсэн 4 дэд бүлэг, нийт 38 шалгуур үзүүлэлтээр хэмжсэн.

Засаглалын үр ашиг бүлэгт өрсөлдөх чадварыг дэмжих аймгийн удирдлагын бодлого шийдвэр, түүний цар хүрээг аймгийн төсөв, институцийн тогтолцоо, бизнесийн эрхзүй, нийгмийн тогтолцоо гэсэн 4 бүлэг бүхий 32 шалгуур үзүүлэлтээр нарийвчлан үнэлсэн болно.

Бизнесийн үр ашиг бүлэгт аймгийн бизнесийн байгууллагуудын үр ашигтай, хариуцлагатай, шинэлэг үйл ажиллагаа явуулах чадамжийг судлахын тулд бизнесийн орчин, хөдөлмөрийн зах зээл, бүтээмж, санхүү, менежментийн хэвшил гэсэн 4 дэд бүлэг, 33 шалгуур үзүүлэлт ашиглав.

Бизнесийн хэрэгцээг хангах, ард иргэдийн амьдрах орчин нөхцлийг сайжруулах дэд бүтцийн хөгжлийг үндсэн дэд бүтэц, технологийн дэд бүтэц, боловсрол, соёл ба эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин гэсэн 4 дэд бүлгийн хүрээнд 75 шалгуур үзүүлэлтээр тодорхойллоо.

Ийнхүү аймгуудын өрсөлдөх чадварыг нийт 178 шалгуур үзүүлэлтээр хэмжсэн бөгөөд энэ нь өрсөлдөх чадварыг тал бүрээс нь илүү тодорхой үнэлэх боломж олгож, аль нэг үзүүлэлт ташаа ойлгогдохоос сэргийлэх ач холбогдолтой буюу аль нэг үзүүлэлтийн ерөнхий үнэлгээнд үзүүлэх нөлөө хязгаарлагдмал байна. Эдгээр үзүүлэлтийг аймгуудын түвшинд, 21 аймаг тус бүрээр гаргаж өрсөлдөх чадварын индекс, эрэмбийг тооцсон болно.

Эдийн засгийн тамир тэнхээ	Засаглалын үр ашиг	Бизнесийн үр ашиг	Дэд бүтэц
<ul style="list-style-type: none"> Эдийн засаг Эдийн засгийн салбарууд Хүн амын амьжиргааны түвшин Хөдөлмөр эрхлэлт 	<ul style="list-style-type: none"> Аймгийн төсөв Институцийн тогтолцоо Бизнесийн эрхзүй Нийгмийн тогтолцоо 	<ul style="list-style-type: none"> Бизнесийн орчин Хөдөлмөрийн зах зээл, бүтээмж Санхүү Менежментийн хэвшил 	<ul style="list-style-type: none"> Үндсэн дэд бүтэц Технологийн дэд бүтэц Боловсрол, соёл Эрүүл мэнд, хүрээлэн буй орчин

Мэдээллийн эх үүсвэр

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын судалгаа нь дээр тодорхойлсон өрсөлдөх чадварыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтүүдийн мэдээллийг хоёр төрлийн эх үүсвэрээс бүрдүүлсэн. Үүнд:

- Статистик мэдээлэл
- Удирдах ажилтны санал асуулга

Аймгуудын өрсөлдөх чадварыг үнэлэх нийт 178 шалгуур үзүүлэлтийн ойролцоогоор 2/3 нь буюу 103 нь статистик мэдээлэл, 1/3 нь буюу 75 нь санал асуулгын мэдээлэл байна. Статистик мэдээллийн 25 хувь буюу 28 нь ерөнхий мэдээлэл байх ба өрсөлдөх чадварын индексийн тооцооллд ордоггүй, нэмэлт мэдээлэл өгөх зорилготой үзүүлэлтүүд юм.

Статистик мэдээлэл нь өрсөлдөх чадварыг тодорхой хугацаанд (өнгөрсөн нэг жилд гэх мэт) хэмжиж харуулдаг ба өрсөлдөх чадвар ямар түвшинд байгааг (жишээ нь ДНБ-ий хувьд) илэрхийлдэг. Харин санал асуулгаар шууд хэмжихэд бэрх тоон бус үзүүлэлтүүдийг тодорхойлж, статистик үзүүлэлтээр хэмжих боломжгүй мэдээллүүдийг олж авдаг онцлогтой. Түүнчлэн санал асуулгын мэдээлэл нь тухайн статистик мэдээллүүдийг батлах, бодит байдлыг тодруулах, иргэд, хувийн хэвшлийнхэн тухайн үзүүлэлтийг хэрхэн үнэлж буйг харуулах ач холбогдолтой. Тиймээс “өнгөрсний дүр зураг” болдог статистик тоон үзүүлэлттэй харьцуулахад санал асуулга нь бодит байдалд илүү дөхөм, цаг хугацааны хувьд илүү шинэлэг байдаг.

Удирдах ажилтны санал асуулга

Удирдах ажилтны санал асуулгад хувийн хэвшлийн төлөөлөл буюу аймагт үйл ажиллагаа явуулж буй бизнесийн байгууллагын дунд болон

дээд шатны удирдах ажилтнууд хамрагддаг ба тухайн аймаг дахь бизнес эрхлэх таатай орчин, өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтүүдийн талаарх тэдний ойлголт, тухайн орчин дахь нөхцөл байдлыг бодитоор хэрхэн үнэлж буйг судалдаг.

Санал асуулгад оролцогч удирдах ажилтнууд туршлагатай, үйл ажиллагаа явуулж буй орчноо гүнзгий мэддэг зэргээс хамааран нийгэм, эдийн засгийн орчин, өрсөлдөх чадварын нөхцөл байдалд илүү бодитой үнэлэлт, дүгнэлт өгч чадна гэж бид үздэг.

Удирдах ажилтны санал асуулгын түүвэр судалгаанд Монгол Улсын 21 аймгийн бизнесийн байгууллагын удирдах ажилтнуудыг энгийн санамсаргүй түүврийн аргаар сонгож хамруулсан. Түүврийн хэмжээг энгийн санамсаргүй, буцаалтгүй түүврийн аргаар тодорхойлж, аймгуудын түүврийн бүтцийг хүн амын тоотой пропорциональ хэлбэрээр сонгож авсан. Түүврийн бус алдаа гарахаас сэргийлэх үүднээс түүврийн зайлшгүй хэмжээг өмнөх жилээс томруулан аймаг бүрээс дунджаар 50 удирдах ажилтан, нийт 1050 оролцогчтойгоор түүвэр судалгааг явуулсан.

Санал асуулга нь нийт 75 хаалттай асуулт, 1 нээлттэй асуултаас бүрдэх ба судалгаанд оролцогчид хаалттай асуултуудад 1-10 хүртэлх шатлалтай хариултаас өөрийн санал хамгийн ихээр нийцэх үнэлгээг сонгох замаар байр сууриа илэрхийлнэ. 1-5 хүртэлх хариулт нь тухайн асуудлыг үнэлэх дүгнэлт сөрөг байгааг, 6-10 хүртэлх нь эерэг байгааг илтгэнэ. Нийт хариултаас үзүүлэлт бүрээр, аймаг тус бүрийн дундаж үнэлгээг тооцож, улмаар өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээг тооцоход ашиглана.

Өрсөлдөх чадварын индекс, эрэмбэ тооцох аргачлал

Өрсөлдөх чадварын индекс тооцож, эрэмбэлэхдээ нийт 178 үзүүлэлтээс 150-ийг ашигласан (ерөнхий мэдээлэл болох 28 үзүүлэлт тооцоонд орохгүй) ба дараах алхмуудын дагуу тооцоолол хийгдсэн. Үүнд:

1. Стандартчилсан үнэлгээг тооцох

Өрсөлдөх чадварын индекс тооцох, эрэмбэлэх үндсэн суурь элемент нь үзүүлэлт бүрээр тооцсон стандартчилсан үнэлгээ юм. Энэ нь статистикийн мэдээлэл, санал асуулгын дүнгээр олж авсан ялгаатай хэмжигдэхүүн бүхий тоон мэдээллүүдийг харьцуулж болохуйц нэг төрлийн болгох ач холбогдолтой.

Стандартчилсан үнэлгээг үзүүлэлт бүрээр, аймаг бүрийн хувьд дараах томъёогоор тооцно.

$$STD(x) = \frac{x^i - \mu}{\sigma}$$

Энд:

x^i – i аймгийн шалгуур үзүүлэлт,

μ – x утгын дундаж

σ – x утгын стандарт хазайлт

Стандартчилсан үнэлгээг тооцоолохын өмнө үзүүлэлт бүрийн тархалтын хэлбэрийг тодорхойлж, хэвийн бус тархалттай тохиолдолд логарифм авсан утгаас стандартчилсан үнэлгээг тооцсон болно.

Стандартчилсан үнэлгээ өндөр байх тусам тухайн үзүүлэлт өрсөлдөх чадварт эергээр нөлөөлж буйг илтгэх боловч зарим үзүүлэлтийн хувьд утгыг нь бууруулах тусам өрсөлдөх чадварт илүү эерэг нөлөө үзүүлдэг тохиолдол бий. Жишээ нь, ядуурлын түвшин, эхийн эндэгдлийн түвшин гэх мэт үзүүлэлтийн стандартчилсан үнэлгээ бага байх тусам сайн. Тиймээс ийм төрлийн үзүүлэлтүүдийн хувьд стандартчилсан үнэлгээг (-1) –ээр үржүүлж тооцсон.

2. Үзүүлэлтүүдийг эрэмбэлэх

Тооцоонд хамрагдах 150 үзүүлэлт бүрийн стандартчилсан үнэлгээний энгийн дунджаар аймгуудыг эрэмбэлэнэ. Стандартчилсан үнэлгээ өндөр байх тусам өрсөлдөх чадвар сайтай байх буюу дээгүүр эрэмбэлэгдэнэ.

3. Өрсөлдөх чадварын индекс тооцох, эрэмбэлэх

Үндсэн 4 бүлэг нь тус бүр 4 дэд бүлэгт хуваагдах бөгөөд стандартчилсан үнэлгээнд тулгуурлан эдгээр 16 дэд бүлэг тус бүрийн дундаж стандартчилсан үнэлгээг аймаг бүрээр тооцох ба жигнэсэн дундаж ашиглана. Учир нь дэд бүлэг доторх үзүүлэлтийн тоо ялгаатай байх бөгөөд судалгааны үр дүнг бодитой, тэнцвэртэй байлгах үүднээс дэд бүлэг бүрийн эзлэх жинг дотроо хэдэн үзүүлэлттэйгээс үл хамааран тэнцүү ($16 \times 6.25\% = 100\%$) хэмжээтэй сонгоно. Ингэснээр дэд бүлгийн эзлэх жинг тогтмол барих боломжийг олгох төдийгүй статистик мэдээлэл дутуу, алдаатай тохиолдолд бусад бүлэгт нөлөөлөх боломжийг хааж, нийт үр дүнгийн найдвартай байдлыг өсгөдөг.

16 дэд бүлгээр тооцсон аймгуудын дундаж стандартчилсан үнэлгээнд суурилан 16 бүлгийн өрсөлдөх чадварын индексийг аймаг бүрээр дараах ерөнхий томъёогоор тооцоолно.

$$I = \frac{STD(x) - STD_{min}(x)}{STD_{max}(x) - STD_{min}(x)}$$

Энд:

I – өрсөлдөх чадварын индекс

$STD(x)$ – шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээ

$STD_{min}(x)$ - шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээний хамгийн бага утга

$STD_{max}(x)$ - шалгуур үзүүлэлтийн стандарт үнэлгээний хамгийн их утга

Өрсөлдөх чадварын 4 ерөнхий бүлгийн индексийг дэд бүлгүүдийн индексийн энгийн дунджаар, нэгдсэн индексийг 4 бүлгийн энгийн дунджаар тус тус тооцоолно.

4 бүлгийн индекс болон нэгдсэн индексийн дүнгээр аймгуудыг эрэмбэлэх ба индексийн утга хамгийн өндөр аймгийг 100 гэж тооцон аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээг оноогоор илэрхийлж, утгын дарааллаар аймгуудыг эрэмбэлэнэ.

Ерөнхий үнэлгээний эрэмбэ нь тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварын байр бусад аймагтай харьцуулахад ямар байгааг харуулдаг. Өөрөөр хэлбэл өрсөлдөх чадвараар хамгийн дээгүүр эрэмбэлэгдсэн аймгийн хувьд тухайн аймаг өрсөлдөх чадвартай гэж тодорхойлохоос илүү тухайн аймаг бусад аймагтай харьцуулахад өрсөлдөх чадвар сайтай гэж ойлгох нь зүйтэй юм.

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын тайланг хэрхэн ашиглах вэ?

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээг дараах ерөнхий хэсгүүдээс харах боломжтой. Үүнд:

1. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээ (21-32 хуудас)

Аймгуудын өрсөлдөх чадварын үнэлгээ нь 21 аймгийн нэгтгэсэн эрэмбэлэлээс тодорхой харагдана. Аймгууд өрсөлдөх чадвар хамгийн сайтайгаасаа эхлэн эрэмбэлэгдэнэ.

Өрсөлдөх чадварын ерөнхий ба үндсэн хүчин зүйлсийн эрэмбэ

Өрсөлдөх чадварын ерөнхий үнэлгээнээс гадна өрсөлдөх чадварын үндсэн хүчин зүйлс болох эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц тус бүрээр өрсөлдөх чадварын үнэлгээг харж болно.

Өрсөлдөх чадварын дэд хүчин зүйлсийн эрэмбэ

Өрсөлдөх чадварын үндсэн хүчин зүйл бүрийн 4 дэд хүчин зүйл буюу нийт 16 дэд хүчин зүйлийн эрэмбийг энэ хэсэгт багтаасан. Дэд бүлгүүдийн эрэмбэ нь тухайн үндсэн бүлэг бүрийн эрэмбийг илүү тодруулан, нарийвчлан харуулах юм.

Өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ

Энэ хэсэгт аймаг бүрийн өрсөлдөх чадварын үндсэн 4 хүчин зүйлийн үнэлгээг 21 аймгийн дундаж үзүүлэлттэй харьцуулан харуулна. Торон графикийн тусламжтайгаар тухайн аймаг ямар үзүүлэлтээр илт давуу болон сул талтай болохыг харах боломжтой.

2. Аймгуудын өрсөлдөх чадварын төлөв байдал (31-115 хуудас)

Энэ бүлэгт аймаг тус бүрийн эдийн засгийн ерөнхий байдал, өрсөлдөх чадварын амжилтын хүрээ, өрсөлдөх чадварын дэд хүчин зүйлсийн эрэмбэ, тухайн аймгийн хөгжилд тулгарч буй саад бэрхшээл, шийдвэрлэх асуудлыг нэгтгэн харуулсан.

Түүнчлэн өрсөлдөх чадварын 4 үндсэн хүчин зүйл болох эдийн засгийн тамир тэнхээ, засаглалын үр ашиг, бизнесийн үр ашиг, дэд бүтэц тус бүрийн 10 сул болон 10 давуу талыг тодотгон үзүүлсэн. Аймгийн эдийн засгийн орчин, ирээдүйн хөгжилд ач холбогдолтой өрсөлдөх чадварын давуу болон сул талыг тогтоох нь тун чухал. Учир нь тухайн аймаг өөрийн өрсөлдөх чадварын хамгийн сайн, давуу талдаа тулгуурлан хөгжиж, баялгийг бүтээдэг. Түүнчлэн давуу талаа ашиглахын зэрэгцээ сул талаа хянаж, сайжруулах нь аймгуудын өрсөлдөх чадварыг сайжруулахад түлхэц болно.

Мөн аймгуудын өрсөлдөх чадварыг хооронд нь харьцуулахаас гадна Өрсөлдөх чадварын хувьсал хэсгээс тухайн аймгийн өрсөлдөх чадварын үзүүлэлтийг өмнөх жилтэй нь харьцуулсан 25 өсөлт, 25 бууралтыг харах боломжтой.

3. Статистик хүснэгт (117-173 хуудас)

Энэ хэсэгт өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлсийг тодорхойлж буй шалгуур үзүүлэлтийг дэлгэрэнгүй багтаасан. Эндээс өрсөлдөх чадварт нөлөөлж буй 150 шалгуур үзүүлэлт бүрийн эрэмбэ, мэдээллийг харж болно.

АЙМГУУДЫН ӨРСӨЛДӨХ ЧАДВАРЫН ҮНЭЛГЭЭ

Өрсөлдөх чадварын хүчин зүйлс

